МИНИСТЕРСТВО ПРОСВЕЩЕНИЯ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ

МИНИСТЕРСТВО ПРОСВЕЩЕНИЯ РЕСПУБЛИКИ БАШКОРТОСТАН

МКУ отдела образования МР Учалинский район РБ

МБОУ СОШ имени героя Советского Союза Сунагатуллина Жавдата Гумурзаковича с.Имангулово муниципального района Учалинский район

РАССМОТРЕНА	СОГЛАСОВАНА	УТВЕРЖДЕНА
Руководитель ШМО гуманитарного цикла	Зам директора по УВР	Директор школы
________________ Янтурина Г.А	________________ Хисамова Э.Р	________________ Ахмедьянов Д.Р
Протокол №1 от «29» 08 2025 г.	от «29» 08 2025 г.	Приказ № 24 от «29» 08 2025 г.

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА

(ID 9517353)

учебного предмета «Башкирская литература»

для обучающихся 5, 9 классов

с.Имангулово 2025

Аңлатма яҙыу

Туған (башҡорт) әҙәбиәт буйынса эш программаһы Рәсәй Федерацияһының 2012 йылдың 29 декабренән N273-ФЗ “Рәсәй Федерацияһында мәғариф тураһында” Федераль законына, Башҡортостан Республикаһының 2013 йылдың 1 июленән №696-з “Башҡортостан Республикаһында мәғариф тураһында”ғы Законына, «Башҡортостан Республикаһы халыҡтары телдәре тураһында» Башҡортостан Республикаһы Законына (21.01.99), Башҡортостан Республикаһында Милли мәғарифты үҫтереү концепцияһына, Федераль дәүләт стандарттары положениеһына, төп дөйөм белем биреү буйынса башҡорт мәктәптәре өсөн башҡорт әҙәбиәте буйынса өлгө программаларға (төҙ.: М.Б.Юлмөхәмәтов. - Өфө: Китап, 2017) таянып эшләнде.

“**Әҙәбиәт” фәнен өйрәнеүҙең төп маҡсаттары** булып түбәндәгеләр тора:
- донъяға гуманистик ҡарашы, милли үҙаңы һәм дөйөм Рәсәй граждалығы үҙаңы, патриотизм тойғоһона эйә булған, рухи үҫешкән шәхес формалаштырыу;
- шәхестең уңышлы социализацияһы һәм үҙ-үҙен реализациялау өсөн кәрәк булған интеллектуаль һәм ижади һәләтлеген үҫтереү;
- уҡыусыларҙың башҡорт, рус һәм донъя әҙәбиәтенең ҙур ҡаҙаныштарын аңлауы, уларҙы уҡыу һәм анализлау, һүҙ сәнғәтенең образлы фекерләүгә нигеҙләнеүен, художестволы форма һәм йөкмәтке берлеген, сәнғәттең тормош менән бәйле, тарихи булыуын аңлауы;
- художестволы тексты уҡыу, комментарий биреү, анализлау күнекмәләрен этап менән эҙмә-эҙлекле формалаштырыу;
- художестволы текста йәки башҡа телдә ниндәй телмәрҙә һалынған мәғәнәләрҙе аңлау алгоритмдарына эйә булыу, үҙеңдең тексыңды төҙөү, уҡылған әҫәр тураһында шәхси баһаңды һәм фекереңде еткерә белеү;
- дөйөм уҡыу күнекмәләренә һәм универсаль уҡыу эшмәкәрлегенә эйә булыу (эшмәкәрлектең маҡсатын билдәләү, уны камиллаштырыу, библиографик эҙләнеүҙәрҙе тормошҡа ашырыу, төрлө сығанаҡтарҙан кәрәкле мәғлүмәттәрҙе табыу һәм уны эшкәртеү, Интернет менән файҙаланыу һ.б.).

Уҡыу фәненең дөйөм характеристикаһы

“Филология” буйынса белем биреүҙең бер өлөшө булараҡ, “Әҙәбиәт” фәне “Башҡорт теле” менән тығыҙ бәйләнгән. Башҡорт әҙәбиәте уҡыусыларҙың телмәрен байыта, уларҙа телмәр мәҙәниәтен һәм коммуникатив күнекмәләр тәрбиәләй. Художестволы әҫәрҙең телен өйрәнеү уҡыусыларҙы һүҙҙең эстетик мәғәнәһен, башҡорт теленең стилистик матурлығын аңларға булышлыҡ итә.

“Әҙәбиәт” уҡыу фәненең үҙенсәлеге шунан ғибәрәт: ул һүҙ сәнғәтенең һәм фән нигеҙҙәренең (әҙәбиәтте өйрәнеү) берҙәмлеген тәшкил итә.

Дөйөм белем биреүсе урта мәктәптәрҙә әҙәбиәт буйынса белем биреү системаһы бер – береһе менән тығыҙ бәйләнештә булған өс этаптан тора:

I этап – башланғыс кластарҙа әҙәбиәт уҡытыу. Был кластарҙа программаларға индерелгән әҙәби әҫәрҙәр, фәнни темаларға яҙылған мәҡәләләрҙе өйрәнеү уҡыусылраҙың аңлы уҡыу, яҙыу, һөйләү күнекмәләрен үҫтереү, тормош тураһында белемдәрен киңәйтеү, идея – эстетик, әхлаҡ тәрбиәһе биреү, әҙәбиәткә һөйөү уятыу маҡсаттары менән бәйләп алып барыла.

II этап – 5 – 9–сы кластарҙа әҙәбиәттән белем биреү. Был этапта айырым әҫәрҙәрҙе уҡыу, шулай уҡ әҙәбиәт ғилеме (әҙәбиәт теорияһы менән тарихы) буйынса мәғлүмәттәр системаһын үҙләштереү аша тормошҡа ашырыла.

“Башҡорт әҙәбиәте” предметының базис уҡыу (белем биреү) планындағы урыны.

Башҡортостан Республикаһының башҡорт телендә уҡытылған дөйөм белем биреүсе мәктәптәр өсөн әҙәбиәтте йыллыҡ уҡытыу түбәндәге күләмдә билдәләнгән: 5-се класта – 35 сәғәт, 6-сы класта -35 сәғәт, 7-се класта – 35 сәғәт, 8-се класта – 35 сәғәт, 9-сы класта – 35 сәғәт.

“Башҡорт әҙәбиәте” предметын үҙләштереүҙән көтөлгән һөҙөмтәләр

- шәхестең рухи-әхлаҡ сифаттарын камиллаштырыу, Ватанға һөйөү тойғоһо, башҡорт һәм башҡа халыҡтарҙың әҙәбиәтенә ихтирам тәрбиәләү;
- танып белеү һәм коммуникатив мәсьәләләрҙе хәл итеү өсөн төрлө мәғлүмәт сығанаҡтарын файҙаланыу;

метапредмет һөҙөмтәләре:

- проблемаларҙы аңлай белеү, гипотеза ҡуйыу, материалдарҙы структураға һалыу, үҙ позицияһын иҫбатлау өсөн аргументтар һайлау.

Телдән йәки яҙма текстарҙа сәбәп –эҙемтә бәйләнештәрен билдәләү, һығымталарҙы формалаштырыу;

- эшмәкәрлекте үҙ аллы ойоштороу оҫталығы, уны баһалау, ҡыҙыҡһыныу сфераһын билдәләү;
- төрлө мәғлүмәт сығанаҡтары менән эшләү күнекмәһенә эйә булыу, уны табыу, анализлау, үҙ эшмәкәрлегеңдә файҙаланыу;

предмет һөҙөмтәләре:

1) танып белеү сфераһында:

- башҡорт халыҡ ижадында һәм башҡа халыҡтарҙың фольклорында, боронғо әҙәбиәт вәкилдәренең, башҡорт яҙыусыларының әҫәрҙәрендә күтәреогән төп проблемаларҙы аңлау;
- художестволы әҫәрҙең яҙылыу дәүере менән бәйләнешен аңлау, унда сағылған ваҡыт, әхлаҡ сифаттары һәм уларҙың бөгөнгө көн яңырыуын асыҡлау;
- әҙәби әҫәрҙәрҙе анализлай белеү, теге йәки был әҫәрҙең ниндәй жанр төрөнә ҡарауын билдәләү, темаһын, идеяһын, үхлаҡ пафосын аңлау, уның геройҙарына характеристика биреү, бер йәки бер нисә әҫәрҙең геройҙарын саҫыштырып ҡарау;
- әҫәрҙең сюжетын, композицияһын, тасуири һүрәтләү сараларын билдәләү; әҫәрҙең идея-художество йөкмәткеһен асыуҙа уларҙың ролен аңлау;
- әҙәби әҫәрҙе анализлағанда элементар әҙәби терминдар менән эш итә белеү;

2) ҡиммәт-ориентация сфераһында: - башҡорт әҙәбиәте һәм мәҙәниәтенең рухи-әхлаҡи ҡиммәттәре менән таныштырыу, уларҙы башҡа халыҡтарҙың рухи-әхлаҡи ҡиммәттәре менән сағыштырыу;

- башҡорт әҙәбиәте әҫәрҙәренә ҡарата уҡыусыларҙың үҙ ҡарашын булдырыу һәм уларҙы баһалау;

- өйрәнелгән әҙәби әҫәрҙәргә үҙ интерпретацияһын булдырыу (айырым осраҡтарҙа); - автор позицияһын аңлау, уға ҡарата үҙ ҡарашын булдырыу;
3) коммуникатив сферала:
- төрлө жанрҙарҙа яҙылған әҙәби әҫәрҙәрҙе аңлы итеп уҡыу һәм уларҙың йөкмәткеһен адекват ҡабул итеү;
- проза әҫәрҙәрен йәки уларҙың өлөштәрен текста ҡулланылған башҡорт теленең тасуири һүрәтләү сараларын һәм цитталар ҡулланып һөйләй белеү;
- тыңланған йәки уҡылған текст буйынса һорауҙарға яуап бирә белеү, телдән төрлө текстағы монолог телмәр төҙөү, диалог алып барыу оҫталағына эйә булыу;
- өйрәнелгән әҫәрҙәрҙең тематикаһы, проблематикаһы менән бәйле изложение, инша яҙыу, класта һәм өйҙә ижади эштәр, әҙәби һәм дөйөм мәҙәниәт темаларына реферат яҙыу;
4) эстетик сферала:
- һүҙ сәнғәте булараҡ әҙәбиәттең образлылыҡ тәбиғәтен аңлау;
- әҙәби әҫәрҙәрҙе эстетик ҡабул итеү, эстетик зауыҡ формалаштырыу;
- башҡорт һүҙҙәренең эстетик функцияһын, әҙәби әҫәрҙәрҙә художестволы образдар тыуҙырыуҙа тасуири һүрәтләү сараларының ролен аңла

Уҡыусыларҙың белем кимәленә талаптар

1. Уҡыған әҫәр, картина, экскурсия, ҡараған фильм буйынса әңгәмәлә ҡатнашыу;
2. Предметты, күренеште элементар рәүештә һүрәтләү, уға үҙ мөнәсәбәтеңде белдереү;
3. Хәбәр, һорау, өндәү һөйләмдәрҙе, поэтик әҫәрҙәрҙе дөрөҫ интонация менән һөйләү;
4. Тексты шыма, аңлы, дөрөҫ, тотош һүҙләп уҡыу, логик баҫымдарҙы, паузаларҙы дөрөҫ әйтеү; тасуири уҡыу; тексттың өлөштәренә, иллюстрацияларына исем биреү, өҙөк буйынса план төҙөү; текстан аңлашылмаған һүҙҙәрҙе, һүрәтләү, тасуирлау сараларын табыу, мәғәнәләрен аңлатыу, һүҙлектәр менән эш итеү;
5. Өйрәтеү характерындағы изложение, иншалар яҙыу; яҙғанды элементар формала камиллаштыра алыу.

Уҡыу-уқытыу программаһында планлаштарылған һөҙөмтәләрҙе үҙләштерелеүен баһалау

1. Класта һәм өйҙә башҡарыла торған яҙма эштәр өйрәтеү һәм тикшереү характерында була. Уларға түбәндәгеләр инә:

- тәржемә эштәре (башҡорт теленән рус теленә һәм киреһенсә);
- дәреслектәрҙәге әҙәби текстарға пландар төҙөү;
- һорауҙарға яҙма яуаптар һәм иншалар;
- тел һәм әҙәби материалдар буйынса аналитик һәм дөйөмләштереү тибындағы схемалар, проекттар һ.б. төҙөү.

Программа материалының үҙләштереү кимәле уҡыусыларҙың дәрестәрҙә телдән биргән яуаптарына һәм яҙма эштәренә ҡарап баһалана. Бының өсөн башҡорт әҙәбиәтенән класта түбәндәге күләмдә контроль эштәр, яҙма эштәр үткәреү ҡарала:

- һорауҙарға яуап –
- инша – 6

Яҙма эш төрҙәре (инша) яҙыу уҡыусыларҙың уҡыу кимәленә, белеменә, мөмкинселегенә ҡарап уҡытыусы ҡарамағына ҡалдырыла һәм улар урынына шул уҡ күләмдә түбәндәге яҙма эштәр үткәрергә мөмкин:

-карточкалар менән эш;

-тест;

-һүрәт буйынса һөйләмдәр төҙөү;

-текста һөйләмдәрҙә һүҙҙәр тәртибе;

-терәк текстар менән инша яҙырға өйрәнеү:

-һөйләмдәр төҙөү;

-һүҙлек менән эш;

-һүрәтләү иншаһы;

Уҡыу предметының йөкмәткеһе.

5-се класс

М.Ғафури. “Нурлы мәктәп”, Р.Ниғмәти. “Хәйерле юл һеҙгә!” Әҫәрҙә уҡыусыларҙың йәйге каникулын, уҡыуҙың тәүге көнөн тасуирлау. Уҡытыусы образы. Әҫәр теленең образлылығы. Тасуири уҡыу күнекмәләрен үҫтереү.

Р.Байбулатов. Ағас һәйкәл.

Әҫәрҙә малайҙар дуҫлығы, бер-берeһенә мөнәсәбәтенең с ағылышы.

М.Кәрим.”Уҡытыусыма”, Н.Нәжми. “Беренсе дәрес”

Л.Яҡшыбаева “Бәхетең үҙең менән”

Әҫәрҙең темаһын һәм идея йөкмәткеһен билдәләү. Текст буйынса һорауҙар төҙөү һәм уларға яуап биреү. Уҡытыусы образына характеристика.

А.Карнай. “Урманда”

Хикәйәлә көҙгө тәбиғәтте тасуирлау. Йөкмәткеһенең аллегорик характерҙа булыуы. Төп образдар. Уҡыусыларҙың һөйләү һәм яҙыу телмәрен үҫтереү маҡсатында тәбиғәтте тасуирларға өйрәтеү.

Әҙәбиәт теорияһы. Тасуирлау тураһында төшөнсә.

Ғ.Рамазанов. “Ураҡ өҫтө”.

Ф.Аҡбулатова. “Атай икмәге”.

Игенсе хеҙмәтен данлау, юғары баһалау. Игенсе образы.

Ҡ.Аралбай. “Башҡорт теле”, Б.Бикбай. “Туған тел”, “Рус теле”, Р.Ғарипов. “Туған тел”.

Туған тел һәм рус теленең халыҡ тормошонда тотҡан әһәмиәтен, байлығын данлау, телгә хөрмәт тәрбиәләү, шиғырҙың тел байлығын күҙәтеү.

Х.Тапаҡов.”Бибинур “улусәй”.

Хәҙерге ҡала тормошо, быуындар бәйләнеше, туған тел, ғөрөф-ғәҙәттәр.

М.Ғафури. “Балалар һәм китап”.

Д.Бүләков. “Яралы китап”.

Хикәйәлә Бөйөк Ватан һуғышы осоронда халыҡтың берҙәмлеген, илдең азатлығын һаҡлау өсөн берҙәм күтәрелеүен һүрәтләү. Уҡыусыларҙың һуғышта ҡатнашыусыларҙы хөрмәтләүе.

Я.Ҡолмой "Ҡыҙыҡлы китап",Н.Иҙелбай. "Иң яҡын дуҫ".

Бала ғүмерендә китаптың роле, әһәмиәте.

Башҡорт халыҡ ижады.

Үтелгәнде ҡабатлау. Фольклор һәм яҙма әҙәбиәт.

Әкиәттәр.

Әкиәттәрҙең художестволы үҙенсәлектәре. Тормош-көнкүреш әкиәттәре. Халыҡтың хеҙмәтте юғары баһалауы. Хеҙмәткә өндәү идеяһы.

Йомаҡтар.

Халыҡ ижадының бер төрө булыуы яғынан йомаҡтар. Уларҙа халыҡтың тапҡыр аҡылы, зирәклеге, ижади фантазияһының сағылыуы. Боронғо һәм совет осоро йомаҡтары.

Әҙәбиәт теорияһы. Йомаҡтар тураһында төшөнсә.

Мәҡәлдәр.

Халыҡтың тапҡыр аҡылын, зирәклеген сағылдырыусы ҡыҫҡа теҙмә әҫәр. Мәҡәлдәрҙең сағылышы. Тематик төрлөлөгө. Мәҡәлдәрҙең көсө, теле. Уларҙа образлылыҡ, ритмлылыҡ.

Әҙәбиәт теорияһы. Мәҡәл тураһында төшөнсә.

Башҡорт халыҡ йырҙары.

Башҡорт фольклорында йыр жанры.Оҙон һәм ҡыҫҡа көйлө йырҙар. Таҡмаҡтар.

С.Юлаев. "Ҡайтып киләм", "Яуҙа яраланғас", "Йырҙарҙан..."

Әҫәрҙәренең тематикаһы һәм идея йүнәлеше..Тыуғантәбиғәткә һөйөү, азатлыҡ өсөн көрәш, батырлыҡ темаһы. Поэтик үҙенсәлектәре.

Ғ.Усман. "Егет булһаң"**. С.Яҡшығолов.** "Дим буйында яҙғы таң",**Я.Юмаев.** "Шәкерт".

Н.Нәжми. "Беренсе ҡар",**Г.Юнысова.** "Ҡотло булһын Яңы йыл!" **.**

С.Сурина. "Ҡышты ҡаршылағанда", **Х.Назар.** "Яуа ҡарҙар".

Р.Ғарипов. "Башҡортостан", **И.Кинйәбулатов. "**Дуҫлыҡ төйәге".

М.Кәрим. 3с.Әҫәрҙәрендә балалар тормошон, улар араһында дуҫлыҡ тойғоһон һүрәтләү, балаларҙа хайуандарға ҡарата иғтибар, һөйөү тәрбиәләү.

Р.Шәкүр. "**Урал батыр иле – сал Урал", Р.Ниғмәти.** "Ҡыҙымдың һорауҙарына яуаптар".

Әҫәрҙең йөкмәткеһе. Идея мәғәнәһе. Төп образдар.

Әҙәбиәт теорияһы. Йәнләндереү.

А.Йәғәфәрова "Урал иле" .

К.Кинйәбулатова."Әсә күңеле**", Х.Назар.** "Таҡта сәй".

Ғ.Вәлиев. "Әсәйем фатихаһы".

Р.Назаров. "Яҙ башы", **Ш.Биҡҡол. "**Яҙғы уйҙар".

Д.Бүләков. "Яҙғы ташҡын менән килгән бәхет".

Й.Мостафин. "Ыласын".

Р.Ниғмәти. "Еңеүселәргә дан**", М.Кәрим.** "Билдәһеҙ һалдат".

Т.Ғиниәтуллин. "Миҙал".

Һуғыш ветеранына булған иғтибар, ветерандарҙың иғтибарға нисек мохтаж булыуын күрһәтеү.

Р.Ғарипов. **"Һабантурғай", А.Карнай**. "Турғай".

Тыуған ерҙе һағыныу. Уның тәбиғәтен маҡтау идеяһы. Тәбиғәтте тасуирлау.

З.Хисмәтуллин.”Урман ҡунағы”.
Әҫәрҙә яҙғы урман, тәбиғәтте, йәнлектәрҙе һүрәтләү. Олатай һәм унының ейәненең тәбиғәткә мөнәсәбәте.
С.Агиш.”Турыҡай”. **Т.Йосопов.”**Ерән ҡашҡа”.
Хикәйә һәм шиғырҙың идея йөкмәткеһе, образдары, художестволы үҙенсәлектәре.
К.Кинйәбулатова.”Барыһы тыуған еремдә**”, Ф.Иҫәнғолов**.”Хәмит күпере”.
Әҫәрҙең йөкмәткеһе, идея мәғәнәһе, образдары.
Әҙәбиәт теорияһы. Характеристика тураһында төшөнсә.
А.Игебаев. “Һыу буйында балыҡсы”,**М.Әбсәләмов. “**Йомағужа тирәктәре”.
М.Йәлил. “Йырҙарым”, **Дәрдмәнд. “**Нурый менән Зәйнәб”, “Бер хазина”, **С.Моҡанов. “**Минең республикам”.

Кластан тыш уҡыу өсөн әҫәрҙәр:

«Алтын тамсы», «Етем төлкө» әкмәттәре. Мәҡәлдәр, йомаҡтар, йырҙар.
Ә.Вахитов. «Урал толпары».
К.Мәргән. «Командарм бүләге», «Бабайым балтаһы».
М.Горький. «Мин нисек уҡырға өйрәндем».
М.Ғафури. «Беҙ бәләкәй саҡтарҙа».
Н.Мусин. «Ғүмерҙең бер мәле».
С.Агиш. «Атлы Илмырҙа», «Петька Якушин һәм Петька Байрамғолов».
Ә.Бикчәнтәев. «Илсе ҡыҙы».
Ф.Иҫәнғолов. «Быйыл йәй».
Ф.Рәхимғолова. «Һаумы, яҙ!».
Р.Низамов. «Ят кешеләр».
Р.Байбулатов. «Иң ауыр фән».
К.Кинйәбулатова. «Турғайҙар рәхмәте».

Ятлау өсөн әҫәрҙәр:

Р.Ниғмәти. «Хәйерле юл һеҙгә!» («Мәктәпкә»).
Р.Ғарипов «Туған тел».
Б.Бикбай. «Туған тел», «Рус теле».
Мәҡәлдәр, йомаҡтар, йырҙар (уҡытыусы һайлауы буйынса).
Р.Ниғмәти. «Ҡыҙымдың һорауҙарына яуаптар».
Р. Ғарипов «Һабантурғай».

9 сы класс
Уҡытыу предметының төп йөкмәткеһе
Инеш.
Башҡорт халыҡ ижады.
Башҡорт халыҡ эпосы йәки ҡобайырҙар.
Һүҙлек менән эш. Эпоста күтәрелгән философик, педагогик һәм әхлаҡ-этик проблемалар.
Боронғо әҙәби ҡомартҡылар.
Боронғо төрки әҙәбиәтенән үрнәктәр.М.Ҡашғари. Й.Баласағуни “Ҡутатғу билиг”, “Ҡорҡот ата”, “Уғыҙнамә” хикәйәте.Башҡортостанда боронғо ҡулъяҙма әҙәбиәт. Ҡол Ғәли “Ҡисса и Йософ” поэмаһы.Ҡотб “Хөсрәү вә Ширин”, Хәрәзми “Мөхәббәтнамә”, Сәйф Сараи “Гөлөстан бит төрки”, “Бүҙегет”, Батыршаның батшаға яҙған хаты.

Шәжәрәләр.

Юрматы ырыуы шәжәрәһе. Үҫәргән ырыуы шәжәрәһе.Башҡортостандың Рәсәйгә ҡушылыу сәбәптәре. Шәжәрә тураһында төшөнсә. Шәжәрәләрҙең идея-тематик йөкмәткеһе.

Йырауҙар.

Һабрау йырау тураһында мәғлүмәт. Асан Ҡайғы, Ҡаҙтуған йырауҙар.

Сәсәндәр ижады.

Сәсәндәр ижады тураһында белешмә. Әҫәрҙәрҙең төп идеяһы, образдар системаһы, сағыштырмаса характеристика. Әйтеш тураһында төшөнсә.

Салауат Юлаев .

Яугир-шағирҙың тормошо һәм яҙмышы. Салауат – яугир, шағир, сәсән. Шиғырҙарының тематикаһы һәм проблематикаһы. Тыуған ил, тәбиғәт, мөхәббәт, азатлыҡ һәм батырлыҡ тураһындағы шиғырҙары. Тарихи шәхес, әҙәби герой, тарихи ваҡиға һәм художестволы әҫәр тураһында төшөнсә.

18 быуат әҙәбиәтендәге йүнәлештәр.

Т.Ялсығол-әл Башҡорди.

Ғәбдрәхим Усман.

19 быуат әҙәбиәте.

Һибәтулла Сәлихов, Ғ.Соҡорой.

Аҡмулла.

Өмөтбаев.

М.Өмөтбаевтың ғилми-ағартыу, тарих, этнография, фольклор, тәржемә өлкәһендәге эшмәкәрлеге. Ҡатмарлы синтаксик төҙөлмәләр. Күп эйәрсәнле ҡушма һөйләмдәр һәм уларҙа тыныш билдәләре.

Ризаитдин Фәхретдин.

Биографик белешмә. Философик лирика. Тәбиғәт лирикаһы. Шиғыр-ҡобайырҙар.

20 быуат башындағы әҙәбиәт.

С.Яҡшығолов, Фәтхелҡадир Сөләймәнов.

Яҙыусының тормош юлы һәм ижадына белешмә.

Мәжит Ғафури .

Яҙыусының тормош юлы һәм ижадына белешмә. Әҫәрҙәрендә социаль тигеҙһеҙлекте, ғәҙелһеҙлекте фашлау. Художество методы, художество образ тураһында төшөнсә. Рәшит Нурмөхәммәтовтың картинаһы буйынса эш. Һыҙыҡ, нөктәле өтөр, ике нөктәнең ҡуйылыу осраҡтары.

Ш.Бабич.

Шағирҙың тормош һәм ижад юлы тураһында белешмә. Башҡортостан, азатлыҡ өсөн көрәш, тәбиғәт, мөхәббәт темаһы. Йәйәләр һәм тырнаҡтар ҡуйылыу осраҡтары. Синтаксис һәм пунктуация буйынса үтелгәндәрҙе дөйөмләштереү һәм системаға һалыу.

Әҙәбиәт буйынса үтелгәндәрҙе ҡабатлау

Инша яҙыу, практик дәрестәр, телмәр үҫтереү.

Кластан тыш уҡыу өсөн әҫәрҙәр.

Башҡорт халыҡ ижады. Эпос.

С.Юлаев. Шиғырҙар. Йырҙар. Рәсми ҡағыҙҙар.
М.Иҙелбаев. Юлай улы Салауат.
Башҡорт шиғриәте антологияһы.
Башҡорт әҙәбиәте 20 быуат башында.
Ф.Сөләймәнов. Башҡорт йәйләүендә.
М.Буранғолов. Һайланма әҫәрҙәр.
Л.Толстой башҡорттар араһында.
М.Аҡмулла. Шиғырҙар.
М.Өмөтбаев. Йәдкәр.
Ш.Бабич. Беҙ үҙебеҙ - башҡорттар.
Ғ.Хөсәйенов. Беҙ үҙебеҙ – башҡорттар.
Ә.Вилданов. Аҡмулла - яҡтылыҡ йырсыһы

Ятлау өсөн әҫәрҙәр:

«Урал батыр» эпосынан өҙөк (Аҡбуҙатты тасуирлаған урын).
С.Юлаев «Яу», «Уҡ», «Егеткә».
М.Аҡмулла «Башҡорттарым, уҡыу кәрәк», «Инсафлыҡ», “Тиһеңме?”.
Ш.Бабич «Халҡым өсөн», «Кем өсөн?», «Салауат батыр».

Башҡорт әҙәбиәтен өйрәнеү өсөн уҡыу-укытыу методик ҡулланмалар.

1. Төп дөйөм белем биреү буйынса башҡорт мәктәптәре өсөн башҡорт әҙәбиәте буйынса өлгө программалар / төҙ.: М.Б.Юлмөхәмәтов. – Өфө: Китап, 2011.
2. Башҡорт әҙәбиәте: Төп дөйөм белем биреү мәктәптәренең 5-се класс уҡыусылары өсөн дәреслек-хрестоматия / Авт.-төҙ. М.Х.Иҙелбаев, М.Б.Юлмөхәмәтов, Ә.М.Сөләймәнов, З.И.Яйҡарова. – Өфө: Китап, 2011.
3. Башҡорт әҙәбиәте: Төп дөйөм белем биреү мәктәптәренең 6-сы класс уҡыусылары өсөн дәреслек-хрестоматия / Авт.-төҙ. М.Б.Юлмөхәмәтов, М.Х.Иҙелбаев, Ә.М.Сөләймәнов, З.И.Яйҡарова. – Өфө: Китап, 2012.
4. Башҡорт әҙәбиәте: Төп дөйөм белем биреү мәктәптәренең 7-се класс уҡыусылары өсөн дәреслек-хрестоматия / Авт.-төҙ. М.Ғ.Ғималова, Ғ.Б.Хөсәйенов. – Өфө: Китап, 2014.
5. Башҡорт әҙәбиәте: Төп дөйөм белем биреү мәктәптәренең 8-се класс уҡыусылары өсөн дәреслек-хрестоматия / Авт.-төҙ. М.Ғ.Ғималова, Ғ.Б.Хөсәйенов. – Өфө: Китап, 2014.
6. Башҡорт әҙәбиәте. Урта мәктәптең 9-сы класы өсөн дәреслек. / Авт.-төҙ. Ғ.Б.Хөсәйенов. – Өфө: Китап, 2010.
7. Әҙәбиәт – хрестоматия. 9-сы синыф өсөн. / Авт.-төҙ. Ғ.Б.Хөсәйенов. – Өфө: Китап, 2010.
8. Ғайса Хөсәйенов, Роберт Байымов “Хәҙерге башҡорт әҙәбиәте”, Өфө: Китап, 2012.

9. “Аманат”, “Аҡбуҙат”, “Шоңҡар”, “Ағиҙел”, “Башҡортостан уҡытыусыһы” журналдары.

10. Электрон әсбаптар.

11. Электрон һүҙлектәр:
https://ru.glosbe.com/ba/ru/

12. Интернет материалдары:
http://blang.ru/writers.php?w=18
http://vk.com/club31352255
https://ru.wikipedia.org/wiki/
http://kulturarb.ru/ba/literatura/
http://www.dmoz.org/World/Bashkir/
https://incubator.wikimedia.org/wiki/Wq/ba/
www.bashforum.net

№	Дәрес темаһы	Сәғәттәр һаны	План. дата	Фактик дата
1	Башҡортостан Республикаһының дәүләт гимны	1	02.09	
2	Ғафури “Нурлы мәктәп” Рәшит Ниғмәти “Хәйерле юл һеҙгә!”.	1	04.09	
3	Раил Байбулатов “Ағас һәйкәл”.	1	9.09	
4	Р.Фәхретдинов.Белем.	1	11.09	
5	Уҡытыусы- ул ҙур исем.Мостай Кәрим “Уҡытыусыма”, Назар Нәжми “Беренсе дәрес”	1	16.09	
6	Лира Яҡшыбаева.Бәхетең үҙең менән.	1	18.09	
7	Килеп етте көҙҙөң алтыны.Д.Юлтый.Көҙ.Али Карнай.Урманда.	1	23.09	
8	Тасуирлау тураһында.Ғилемдар Рамазанов.Ураҡ өҫтө.Сағыштырыу.	1	25.09	
9	Ф.Аҡбулатова.Атай икмәге.	1	30.09	
10	Ф.Аҡбулатова Атай икмәге.Хикәйә тураһында.	1	02.10	
11	Күңел күрке –тел.	1	07.10	
12	Ҡәҙим Аралбай.Башҡорт теле.Баязит Бикбай.Туған тел.	1	09.10	
13	Рәми Ғарипов.Туған тел.Б.Бикбай. Рус теле.	1	14.10	
14	Хәйҙәр Тапаҡов.Бибинур” улуәсәй”.	1	16.10	
15	Мәжит Ғафури.Балалр һәм китап.Динис Бүләков Яралы китап.	1	21.10	

16	Яҡуп Ҡолмой.Ҡыҙыҡлы китап. Нәжип Иҙелбай.Иң яҡын дуҫ.Р.Фәхретдин.Китап һәм уҡыу.	1	23.10	
17	Уҡыу темпын тикшереү.Кластан тыш уҡыу.	1	05.11	
18	Башҡорт халыҡ ижады.	1	07.11	
19	Әкиәттәр.Алпамыша батыр.	1	11.11	
20	Әминбәк.	1	13.11	
21	Синонимдар һәм омонимдар.	1	18.11	
22	Ҡәмән менән Сәмән,картуф сәскән Сәлмән.	1	20.11	
23	Антонимдар.Айыу менән бал ҡорттары	1	25.11	
24	Башҡорт халыҡ әкиәттәре.Әкиәт һөйләүселәр.	1	27.11	
25	Кластан тыш уҡыу.	1	02.12	
26	Йомаҡтар.	1	04.12	
27	Мәкәлдәр.	1	9.12	
28	Башҡорт халыҡ йырҙары.	1	11.12	
29	Боронғонан аманат.С.Юлаев.Ҡайтып киләм.Ғ.Усман.егет булһаң.	1	16.12	
30	Ҡармасан менән Сәрмәсән.	1	18.12	
31	С.Яҡшығолов.Дим буйында яҙғы таң.Я.Юмаев.Шәкерт.	1	23.12	
32	Назар Нәжми. Беренсе ҡар.Гөлфиә Юнысова.Ҡотло булһын яңы йыл.Хәсән Назар.Яуа ҡарҙар.	1	25.12	
33	Сәрүәр Сурина.Ҡышты ҡаршылағанда.	1	30.12	

34	Рәми Ғарипов.Башҡортостан.Ирек Кинйәбулатов.Дуҫлыҡ төйәге.	1	13.01	
35	Мостай Кәрим.Өс таған.	1	15.01	
36	Өс таған.	1	20.01	
37	Өс таған.	1	22.01	
38	Кластан тыш уҡыу.Уҡыу техникаһын тикшереү.	1	27.01	
39	Рәшит Шәкүр.Урал батыр иле-сал Урал.	1	29.01	
40	Рәшит Ниғмәти.Ҡыҙымдың һорауҙарына яуаптар.	1	03.02	
41	Инша.Минең Ватаным.	1	5.02	
42	Айһылыу Йәғәфәрова.Урал иле.	1	10.02	
43	Кәтибә Кинйәбулатова.Әсә куңеле. Хәсән Назар.Таҡта сәй.	1	12.02	
44	Ғәйфулла Вәлиев.Әсәйем фатихаһы.	1	17.02	
45	Әсәйем фатихаһы.	1	19.02	
46	Рәшит Назаров.Яҙ башы. Эпитет.	1	24.02	
47	Динис Бүләков.Яҙғы ташҡын менән килгән бәхет.	1	26.02	
48	Яҙғы ташҡын менән килгән бәхет.	1	03.03	
49	Шәриф Биҡкол.Яҙғы уйҙар.	1	5.03	
50	Кластан тыш уҡыу.Гөлфиә Юнысова шиғырҙары.	1	10.03	
51	Рәшит Ниғмәти.Еңеүселәргә дан.	1	12.03	
52	Йәмил Мостафин.Ыласын.	1	17.03	
53	Йәмил Мостафин.Тәүге алтын.	1	19.03	

54	Мостай Кәрим.Билдәһеҙ һалдат.	1	24.03	
55	Талха Ғиниәтуллин.Миҙал.	1	26.03	
56	Шиғри телмәр һәм проза телмәре.Хикәйәләү.	1	07.04	
57	Рәми Ғарипов.Һабантурғай. Али Карнай.Турғай.	1	9.04	
58	Зөлфәр Хисматуллин.Урман ҡунағы.	1	14.04	
59	Тимер Йосопов.Ерәнҡашҡа. Сәғит Агиш.Турыҡай.	1	16.04	
60	Кәтибә Кинйәбулатова.Барыһы тыуған еремдә.	1	21.04	
61	Фәрит Исәнғолов.Хәмит күпере.	1	23.04	
62	Характеристика тураһында.Абдулхаҡ Игебаев.Һыу буйында балыҡсы.	1	28.04	
63	М.В Нестеровтың “Яҙ” исемле картинаһы буйынса инша.	1	30.04	
64	Мөслим Әбсәләмов. Йомағужа тирәктәре.	1	05.05	
65	Муса Йәлил. Йырҙарым.	1	7.05	
66	Дәрдмәнд(Закир Рәмиев)Нурый менән Зәйнәб.Бер хазина.	1	12.05	
67	Сабит Моҡанов. Минең республикам.	1	14.05	
68	Йомғаҡлау дәресе.	1	19.05	

Календарь-тематик план 9 класс

№	Д Ә Р Е С Т Е М А Л А Р Ы	Сәғ.	үтк ваҡыты	Фактик дата
1.	Художестволы әҙәбиәт		2.09	
2.	Әҙәбиәттең халыҡсанлығы		5.09	
3.	Халыҡ ижады. Уның төп үҙенсәлектәре.		9.09	
4.	Башҡорт халыҡ ижады.		12.09	
5.	Халыҡ ижадының сәсмә һәм афористик формалары		16.09	
6.	Ҡобайырҙар.		19.09	
7.	“Урал батыр” эпосы.		23.09	
8.	“Урал батыр” эпосында - беҙҙең тарихыбыҙ. Иншаға әҙерлек.		26.09	
9.	“Урал батыр” эпосында - беҙҙең тарихыбыҙ. Инша		30.09	
10.	“Иҙеүкәй менән Мораҙым”		3.10	
11.	Башҡорт ауыҙ-тел әҙәбиәте.Йырауҙар ижады.		7.10	

12.	Сәсәндәр ижады.		10.10	
13.	Байыҡ сәсән		14.10	
14.	Салауат – шағир һәм сәсән. (”Яу”, “Уҡ” , “Һандуғас”, “Тирмәмдә”, “Зөләйха” шиғырҙары)		17.10	
15.	Һүҙ сәнғәтендә Салауат Юлаев образы		21.10	
16.	Башҡортостандағы боронғо һәм урта быуаттарҙағы ҡульяҙма әҙәбиәт.		24.10	
17.	Урта быуаттарҙағы башҡорт әҙәбиәтендә дастансылыҡ традициялары.		4.11	
18.	16-18 быуаттар шиғриәте		7.11	
19.	16-18 быуаттар прозаһы		11.11	
20.	16-18 быуаттарҙағы публицистика		14.11	
21.	19 быуаттың беренсе яртыһындаБашҡортостанда ижтимағи тормош һәм мәҙәни-әҙәби хәрәкәт		18.11	
22.	19 быуаттың беренсе яртыһындаБашҡортостан ҙәм рус яҙыусылары.		21.11	
23.	“Ҡуҙыйкүрпәс менән Маянһылыу”ҡиссаһы		25.11	
24.	“Зөһрә һәм Алдар” ҡиссаһы		28.11	
25.	“Буҙйегет” дастан-поэмаһы		2.12	
26.	19 быуаттың икенсе яртыһында ижтимағи тормош,мәҙәниәт һәм әҙәбиәт.		5.12	
27.	19 быуаттың икенсе яртыһында мәҙәни –әҙәби бәйләнешәтәр.Башҡортостан һәм рус яҙыусылары.		9.12	

28.	М. Аҡмулла. Тормош юлы һәм ижады		12.12	
29.	М.Аҡмулла шиғриәтенең идея-тематик йөкмәткеһе.		16.12	
30.	М.Аҡмулла шиғриәтендә социаль мотивтар		19.12	
31.	М.Аҡмулла шиғриәтенең художество үҙенсәлектәре		23.12	
32.	Аҡмулла-халыҡсан шағир		26.12	
33.	"Аҡмулла- яҡтылыҡ йырсыһы" Инша		30.12	
34.	"Аҡмулла- яҡтылыҡ йырсыһы" Инша		13.01	
35.	М. Өмөтбаев. Тормошо. М.Өмөтбаевтың ғилми-ағартыу эшмәкәрлеге.		16.01	
36.	М.Өмөтбаевтың ғилми-ағартыу эшмәкәрлеге.		20.01	
37.	М.Өмөтбаев шиғырҙарының идея-тематикаһы, проблематикаһы һәм поэтик үҙенсәлектәре		23.01	
38.	М.Өмөтбаевтың әҙәби эшмәкәрлеге М.Өмөтбаев – публицист, тәржемәсе		27.01	
39.	М.Өмөтбаев- Башҡортостанда мәҙәниәт яҙының хәбәрсеһе.		30.01	
40.	М.Өмөтбаев шиғриәтендә әхлаҡ һәм мөхәббәт темаларының сағылышы. Иншаға әҙерлек		3.02	
41.	М.Өмөтбаев шиғриәтендә әхлаҡ һәм мөхәббәт темаларының сағылышы. Инша		6.02	
42.	Ризаитдин Фәхретдин**.** Тормошо, ижады		10.02	
43.	Р.Фәхретдиновтың әҙәби эшмәкәрлеге		13.02	

44.	Р.Фәхретдинов – ғалим-энциклопедист, башҡорт профессиональ прозаһына нигеҙ һалыусы.		17.02	
45.	20-се быуат башында Башҡортостанда ижтимағи тормош, мәҙәниәт һәм әҙәбиәт.		20.02	
46.	20-се быуат башында Башҡортостанда әҙәбиәт.		24.02	
47.	20-се быуат башында мәҙәни-әҙәби бәйләнештәр Башҡортостан һәм рус яҙыусылары		27.02	
48.	С. Яҡшығоловтың тормошо һәм ижады		3.03	
49.	С. Яҡшығолов шиғриәтенең жанр тәбиғәте		6.03	
50.	Закир Һаҙиҙың тормошо һәм ижады		10.03	
51.	Закир Һаҙи әҫәрҙәренең художество үҙенсәлектәре		13.03	
52.	Ф. Сөләймәнов. Тормошо.		17.03	
53.	Ф. Сөләймәновтың әҙәби ижады. “Башҡорт моңо”, “Тимербай ҡурайсы”		20.03	
54.	М. Ғафури. Тормош юлы.		24.03	
55.	М.Ғафуриҙың Беренсе рус революцияһы осорондағы ижады		27.03	
56.	М. Ғафуриҙың проза әҫәрҙәре. “Ярлылар йәки өйҙәш ҡатын” повесы		7.04	
57.	М.Ғафуриҙың Беренсе донъя һуғышы йылдарындағы ижады		10.04	

58.	“Ҡыҙыл байраҡ”мәдхиәһе. Ижадының әһәмиәте.		14.04	
59.	Художество методы, Реализм.		17.04	
60.	М.Ғафуриҙың Октябргә тиклемге шиғриәте.		21.04	
61.	М.Ғафуриҙың ижадында социаль-рухи азатлыҡ өсөн көрәш темаһының һүрәтләнеүе. Иншаға әҙерлек.		24.04	
62.	М.Ғафуриҙың ижадында социаль-рухи азатлыҡ өсөн көрәш темаһының һүрәтләнеүе. Инша		28.04	
63.	Шәйехзада Бабич . Тормош юлы, ижады		5.05	
64.	Ш.Бабичтың 1914-1916 йылдарҙағы шиғриәте. Бабич- сатирик.		8.05	
65.	Ш.Бабичтың февраль революциһынан һуңғы ижады**.**Бабич- шиғыр оҫтаһы.		12.05	
66.	Бабич- шиғыр оҫтаһы.		15.05	
67.	Һүрәтләү саралары тураһында үтелгәндәрҙе йомғаҡлау.		19.05	
68	Зачет		22.05	